

Nr 261.

Av herrar **Helger** och **Hällén**, om skrivelse till Kungl. Maj:t angående åtgärder för förbättring av folkskoleväsendet på landsbygden.

I en inom riksdagens andra kammare detta år väckt motion (nr 64) hemställer herr Hamilton m. fl. »att riksdagen måtte till Kungl. Maj:ts förfogande ställa ett belopp av högst 8,000,000 kronor att utgå i form av anslag till rikets skoldistrikt om 10 kronor för varje i folk- och småskolor undervisat barn i enlighet med de villkor Kungl. Maj:t fastställer».

Ifrågavarande motions huvudsyfte synes vara att bereda landsbygdens kommuner lindring i kommunalutskylderna. Men därjämte avses att göra det möjligt för fattiga skoldistrikt att ordna sitt skolväsen på ett tillfredsställande sätt. Båda dessa syften äro ju synnerligen behjärtansvärda.

Motionären bestyrker med exempel, hur oerhört dryga de kommunala skattebördorna äro i en stor del kommuner på landsbygden. I 10 uppräknade och namngivna landskommuner varierade kommunalutskylderna mellan 200 öre och 307 öre per fyrk och 24 andra kommuner hade en uttaxering av mellan 150 och 180 öre per fyrk.

Den största posten är för landskommunerna utgifterna till folkskolan. Dessa utgifter hava sedan år 1874 stigit från 4,441,651 till 25,919,584 kronor och i procent av övriga utgifter från 29,6 till 44,7. Från totalsumman 1910 skall dock dragas statsbidraget för samma år 9,101,082 kronor.

»Vore det nu så», säger motionären, »att den folkskoleundervisning, som med anlitande av så betydande belopp av de hårt skatte-tyngda landskommunernas budget meddelas, vore god eller i övrigt tillfredsställande, hade saken dock en försonande sida. Så är dock, som en blick på vår folkskolestatistik visar, långt ifrån fallet.»

I en tabell visar motionären, att endast 28,9 procent av hela barnantalet åtnjutit »hel undervisningstid». (Med hel undervisningstid menar motionären då, att varje klass undervisas av en lärare.) Vidare framhålles, att icke mindre än »86,120 barn i skolåldern 7—14 år icke åtnjuta någon som helst undervisning».

Även om man icke ställer anspråken så högt, att man till »hel-tidsläsande» räknar endast de skolor, som ha en lärare för varje klass (folkskolor litt. A och småskolor litt. a) utan begagnar den gängse terminologien »heltidsläsande» för skolor med 8 månaders årlig undervisning för varje barn (litt. A, B, D och E samt a och b), och även om siffrorna, som angiva de barn, vilka icke erhållit någon undervisning alls, äro så till vida missvisande som däri troligen inberäknats sådana barn, som före 14-årsåldern inhämtat folkskolans kurs, så måste man likväl giva motionären rätt i hans sammanfattande uttalande: »Slutintycket av en hastig överblick över landsbygdens folkskoleförhållanden måste bliva en känsla av stark beklämning. Så dryga skattebördor på kommunerna och så otillfredsställande skolförhållanden! Att något med allra snaraste måste göras för att råda bot på dessa uppenbara missförhållanden borde stå klart för envar, som inser av vilken vital betydelse för folkets och landets framtid folkskoleundervisningen är.»

Det botemedel, som motionären föreslår, torde dock enligt vår mening knappast leda till det åsyftade målet, såvitt det är att förbättra landsbygdens skolväsen. Det är en helt ny princip för utdelande av statsbidrag till skolväsendet motionären här vill införa. Statsbidraget skulle utgå med visst belopp för varje undervisat barn. De nu utgående statsanslagen räknas som bekant efter antalet lärare och deras tjänsteår och utbildning.

Lyckligtvis är det endast fråga om ett provisorium, men även som sådant är förslaget föga lyckligt, åtminstone i den form det föreligger.

Om staten beviljade ett anslag av 10 kronor för varje skolbarn, komme de största beloppen de skoldistrikt till godo, som hade det största barnantalet i sina skolor. Det bleve ett premierande av stora skolavdelningar.

Att motionären haft en känsla av denna olägenhet, synes framgå därav, att han i motiveringen antyder nödvändigheten av att det fastställes ett maximiantal barn i varje skola. (Med skola menar motionären tydligen det antal barn som undervisas av samme lärare, så att exempelvis en skola med 4 lärare räknas som 4 skolor.) Härvid har emellertid förbisetts två saker; dels att det komme att ligga i skol-

distriktets intresse att detta maximum också bleve minimum, dels att en hel mängd skolor i glest bebyggda trakter med bästa vilja i världen inte kunna uppnå detta maximum och därför heller icke komma i åtnjutande av lika stort anslag som skoldistrikt i barnrikare trakter.

Ett par exempel torde åskådliggöra, hur den ifrågasatta reformen komme att verka.

Vi antaga, att maximiantalet barn, för vilka statsbidrag finge åtnjutas, sattes till 40.

Högsta anslaget eller 400 kronor erhöles då det skoldistrikt, som har minst 40 barn i varje skola. Det låge då i distriktets intresse att så ordna skolförhållandena, att barnantalet hölles uppe vid detta antal. Om t. ex. på grund av långa skolvägar en skola med 40 barn behöfde delas, genom att en ny skola inrättades för de mest avlägset boende barnen, finge skoldistriktet inte ett öre mer i statsbidrag för dessa barn, ehuru det fördubblade sina kostnader för deras undervisning.

På samma sätt bleve förhållandet om en flyttande skola förvandlades till två fasta.

Och om en litt. F-skola (folkskola med småskoleavdelning) med 40 barn förvandlades till en E-skola (4-klassig folkskola) och en b-skola (2-klassig småskola), båda med heltidsläsning, finge skoldistriktet för sin nyinrättade småskola icke ett öre mer av det nu ifrågasatta statsbidraget, än det hade förut.

Det finnes skoldistrikt, som på grund av de långa avstånden måste hålla skolhus och lärare för ett tiotal barn och mindre. För sådana skolor erhöles distriktet endast $\frac{1}{4}$ så stort eller ännu mindre anslag, än som beviljades för en skola med 40 barn, och detta fastän en skola med 10 barn kostar församlingen nära nog lika mycket, som 40-barnsskolan kostar.

Föga mindre välbetänkt är det att, som motionären föreslår, bevilja lika stort anslag för alla skolbarn oberoende av om de undervisas av folkskollärare eller av småskollärare. Folkskolläraren kostar skoldistriktet ungefär dubbelt så mycket i löneförmåner som småskoleläraren, och på ett och annat ställe har man redan nu af denna anledning, anställt småskollärare till platser, som bort besättas med bättre kvalificerade lärarkrafter. Och detta fastän det nuvarande statsbidraget utgår i proportion till lönen. Skulle det nya statsbidraget utgå med lika stort belopp, antingen barnen undervisades av folkskolelärare eller av småskolelärare, bleve det synnerligen svårt för inspektörerna att hindra strävan att ersätta de förra med de senare. De s. k. mindre folkskolornas antal skulle då ökas mer än hittills.

Det skulle t. o. m. kunna inträffa att ett distrikt befriades från alla utgifter för en dylik mindre folkskola, ja rent av gjorde sig en liten nått vinst på anordningen. Se här en stat för en mindre folkskola med minimilön och 40 barn. Och sådana finnas icke så få.

Inkomster:

Statsbidrag 90 % av minimilönen	450: —
» för 40 barn à 10 kr.	400: —
	<u>Kronor 850: —</u>

Utgifter:

Lärarinnans lön	500: —
Hyra och ved för skollokalen	125: —
Bostad och vedbrand för lärarinnan	100: —
Barnen elda och städa, föräldrarna skura	
Materiel	10: —
Diverse	25: —
Saldo, skoldistriktet till godo	90: —
	<u>Kronor 850: —</u>

Av ovanstående kritik torde framgå, att herr Hamiltons m. fl. motion icke gärna kan antagas i den form, den föreligger.

Om sålunda den väg, som herr Hamilton i sitt varma intresse för folkundervisningen anvisat för frågans lösning, synes oframkomlig, äro dock de missförhållanden han påpekar av sådan art att det icke är en dag för tidigt, att statsmakterna taga i allvarligt övervägande vad som kan göras för avhjälpan av desamma.

Redan 1842 års folkskolestadga avsåg att bereda alla svenska barn 8 månaders årlig undervisning under skolåldern. Undantag skulle tills vidare medgivas för fattiga och glest befolkade skoldistrikt. Ännu 60 år efter folkskolestadgans tillkomst äro mångenstädes undantagen regel. Av folkskolestatistiken för 1910 framgår att 39.2 % av alla Sveriges i skolåldern varande barn erhöilo undervisning endast halva den normala årliga lästiden. En förändring till det bättre är visserligen märkbar. Procentalet barn, undervisade i skolor med halv lästid, var tio år förut 51.1 %. Med samma takt skulle efter 33 år samtliga våra skolbarn erhålla hel undervisningstid. Men nu är att märka, att den ökning i antal heltidsläsande skolor, som på de senaste åren förekommit, kommer huvudsakligen på industrisamhällen och mera befolka-

de orter. När dessa fått sitt undervisningsväsen ordnat, kommer utvecklingen vad beträffar de återstående, de rena landsbygdsskolorna, att gå betydligt långsammare, varför vi näppeligen ha någon utsikt att nå målet, 8 månaders årlig undervisningstid för varje skolbarn, under denna hälften av 20:de seklet, om nämligen icke kraftigare åtgärder än hittills vidtagas för skolväsendets uppräckning på landsbygden.

Men sådana åtgärder måste vidtagas, om vårt folk skall gå en lycklig framtid till mötes. Det kan icke vara välbetänkt, än mindre rättvist, att många tusen barn, blivande medborgare i samma land och med samma rättigheter och skyldigheter mot samhället, skola bara därför, att de råkat födas i en avlägsen och glest befolkad bygd, erhålla endast hälften så lång och därtill sämre undervisning än de, vilka fått sitt hem på mera befolkade orter.

Många skoldistrikt kunna icke under nuvarande förhållanden med bästa vilja i världen så ordna sitt skolväsen, att hvarje barn kommer i åtnjutande af den undervisning, som författningarna avse. Ett exempel skall tydliggöra detta. Ett skoldistrikt med något över 1400 invånare i en avlägsen skogsbygd har en 3-klassig heltidsläsande folkskola, 3 F-skolor (folkskolor med småskoleavd.), 3 mindre folkskolor och en flyttande småskola. För detta allt annat än tillfredsställande skolväsen få församlingens skattdragande betala 300 öre pr bevillningskrona. Därjämte betalas i två skolrotar 140 öre pr bevillningskrona för skolbyggnader, således i dessa rotar 440 öre endast till skolorna.

Om denna församling skulle nödtorftigt ordna sitt skolväsen med heltidsläsning, hade den att först utbetala mer än 50.000 kronor till uppförande av skollokaler, vidare måste anställas 4 folkskollärare och 5 småskollärarinnor, för vilka skoldistriktet skulle, även med de nya grunderna för statsbidraget, nödgas ikläda sig en årlig utgift på ytterligare cirka 2,000 kronor. Ehuru intresset för folkskoleundervisningen i detta skoldistrikt är synnerligen stort, är det under nuvarande förhållanden helt enkelt omöjligt att här på ett tillfredsställande sätt lösa skolfrågan. Och på samma sätt eller ännu värre är det ställt i många glest befolkade skoldistrikt i vårt land.

Det är härav tydligt att staten måste i sådana fall träda hjälpende emellan. På vad sätt detta skall ske, kan näppeligen av en enskild riksdagsman utredas.

Ovan är påpekat att den lösning av frågan, som herr Hamilton föreslår, icke är den lyckligaste. Och den rationellaste utvägen, hela skolväsendets övertagande av staten, är riksdagen näppeligen ännu benägen för. Den förändring i grunden för statsbidragets utgående, som

Bihang till riksdagens protokoll 1914. 4 saml. 123 häft. (Nr 260—261). 2

senaste riksdag i princip godkänt, blir för åtskilliga skoldistrikt en betydelsefull hjälp. För andra däremot är den endast en ersättning för en nu till statsverket indragen inkomst. I alla händelser är åtgärden långt ifrån tillräcklig.

Man kan då tänka sig ett fortgående på den inslagna vägen sålunda, att staten övertog hela lärareavlöningen, eventuellt en del av andra skolutgifter. För denna åtgärd har emellertid första kammaren visat sig ytterst obenägen.

En annan utväg vore att bringa direkt hjälp åt de mest betungade skoldistrikten. Om staten t. ex. lämnade ett extra anslag till de skoldistrikt, som för nödvändiga skolutgifter utbetalade ett minimibelopp exempelvis 2 kronor per bevillningskrona, så skulle säkert en hel del kommuner kunna bättre ordna sitt skolväsen. Anslaget skulle givetvis utgå i proportion till församlingens egna uppoffringar och måhända i stigande skala.

Vi förbise icke, att även denna utväg är ofullkomlig, så länge taxeringen särskilt av jordbruksfastigheter är så ojämn som för närvarande. En förändring till det lättre i detta hänseende har emellertid — såsom herr Hamilton i sin motion påvisar — otvivelaktigt inträtt särskilt genom 1913 års taxering.

Om sålunda den förnämsta orsaken till skolväsendets efterblivenhet på landsbygden är de höga kommunalutskylderna, så måste det medgivas, att en hel del skoldistrikt skulle *kunna* bättre ordna sitt skolväsen även under nuvarande förhållanden. Det är ingalunda *endast* i de fattigaste kommunerna, som halvtidsläsningen florerar. På många orter nöjer man sig med halv lästid, på grund av för långt driven sparsamhet, på andra ställen för att tillfredsställa föräldrarnas önskan att ha barnen till hjälp i hemmet eller arbetsgivares åtrå efter billig arbetskraft. Det senare är förhållandet på vissa orter i Skåne, där skolorna visserligen till namnet äro heltidsläsande, men den obligatoriska lästiden för betodlingens och vallningens skull förkortas med 2 månaders s. k. sommarskola, som tvärt emot lag betraktas som frivillig, d. v. s. besökes endast av de burgnares barn, under det de fattigas sysselsätts med förvärvsarbete. Ja, skolgångsuppgifterna och lärarnes erfarenhet visa, att många fattiga barn få tillbringa en stor del även av de återstående 6 månaderna på betfält och betesmarker i stället för att åtnjuta den undervisning och fostran, som samhället är skyldigt att giva dem.

Mot nu uppräknade oeffterrättlighetsförhållanden hjälper icke i stort sett penningeanslag från statens sida. Möjligen kunde pekuniär

hjälp i någon form lämnas föräldrar, som på grund av fattigdom nödgas låta exploatera sina barns arbetskraft. Dessa understöd borde dock icke utgå i den kränkande formen av fattighjälp. Vad som här mest behöves är upplysningsarbete och lagstiftningsåtgärder.

På många håll råder stor oklarhet i uppfattningen om skolornas organisation. De skolor, som här benämnts halvtidsläsande, anser man på många håll rent av för de normala och heltidsläsningen för ett nytt påhitt. Ja, det har inträffat att föräldrar rent av anordnat skolstrejk, då heltidsläsning inrättats.

Sådana fall visa framför allt hur behöflig folkskoleundervisningen är på dessa orter.

Hur olika dylika fall behandlas, torde framgå av ett par exempel ur folkskoleinspektörernas senaste berättelser.

En folkskoleinspektör skriver: »Två litt. E-skolor hava under perioden inrättats på den egentliga landsbygden, den ena i E., den andra i V., men på grund av allmänt missnöje bland föräldrarna med den förment långa skoltiden och föregiven svårighet för barnen att dag efter dag under 8 månader av året besöka skolan, måste skolråden begära ändring i skolformen till litt. C. Det hjälpte icke att inskränkning i lästiden till 5 timmar dagligen och endast 5 dagar i veckan medgavs. Skolkningen blev så allmän och förbittringen i sinnen så stor, att domkapitlet fann skäligen medgiva återgång till skolformen litt. C!»

En annan inspektör nämner om tre fall av skolstrejk till följd av heltidsläsningens införande. Han berättar utförligt om det ena af dessa fall, emedan han anser det vara typiskt i fråga om föräldrarnas ställning till frågan om heltidsläsning.

»En del av barnens föräldrar förstodo dock icke att värdera den förbättrade undervisning, som nu kom deras barn till del. De ingingo därför till skolrådet tvenne gånger efter hvarandra med begäran, att skolorna i S. skulle återföras till sämre skolformer med varannandagsläsning. Då skolrådet icke härutinnan ville tillmötesgå dem, upphörde de att sända sina barn till skolan varje dag och läto dem komma endast varannan. Med anledning därav förrättade jag genast inspektion i S. skola, varvid jag tog noggrann kännedom såväl om de missnöjda föräldrarnas skrivelser till skolrådet som om övriga förhållanden.

Som huvudskäl för sin begäran om återgång till de sämre skolformerna i S. hade föräldrarna anfört:

1:o. att barnen på grund av långa skolvägar blevo överansträngda och till följd därav sjuka;

2:o. att torparne med sitt lantbruk behövde barnens hjälp i sitt arbete, att de därför vid heltidsläsning ibland måste hålla barnen hemma från skolan, men att de undveke detta senare, då barnen gingo i skolan endast varannan dag.

För att undersöka, hur det i verkligheten förhölle sig med de anförda skälen, inhämtade jag uppgifter rörande skolvägarnas längd och granskade skolans dagböcker från och med 1900. — — —

Undersökningen gav till resultat att

1:o. Skolvägarna befunnos icke längre här än vid de flesta andra landsbygdsskolor med heltidsundervisning. Det stora flertalet barn hade för landsbygdsförhållanden jämförelsevis korta skolvägar.

2:o. Det var så långt ifrån att barnen genom heltidsläsningen blivit överansträngda och sjuka, att fastmera ett rakt motsatt förhållande inträtt. Antalet försummade dagar på grund av sjukdom hade icke ens varit hälften så stort, då barnen gått i skolan varje dag, som under den tid, då de gått i skolan varannan dag. — — —

3:o. Föräldrarnas påstående, att de undvika hålla sina barn hemma från halvtidsskolan, befanns icke vara sant. Tvärtom hade de hållit dem nära dubbelt så mycket hemma från halvtids- som från heltidsskolan.

4:o. Barnens frånvaro utan giltigt förfall hade varit sju gånger så stor under halvtids- som under heltidsundervisningen.

Återstod alltså endast föräldrarnas önskan att hava barnen till hjälp i arbete såsom det egentliga motivet till deras begäran att återfå den sämre skolformen. Men då denna önskan uppenbarligen avsåg, att föräldrarna delvis skulle komma undan sina uppfostringsplikter genom att göra barnen i viss mån till självförsörjare vid en ålder, då de enligt lag hava rätt till erhållande av undervisning och uppfostran och föräldrarna ingen hänsyn togo till skolrådets åtgärder, sammankallade jag dem till ett möte i S. skola den 30 maj 1906.»

Resultatet av detta möte, varvid mellan inspektör och föräldrar hölls »en vänskaplig överläggning om vad som bäst gagnade barnen för deras kommande liv» blev, att föräldrarna efter att ha funderat en tid på saken skickade sina barn i skolan varje dag, »och», tillägger inspektören, »1910 var skolgången i S. skola, den enda med heltidsläsning i Sv. skoldistrikt, bättre än i skolorna med halvtidsläsning i samma distrikt.»

Dessa båda fall ha refererats för att visa hur mycket som

på upplysningens väg kan vinnas. Föräldrar äro i allmänhet icke svåra att öfvertyga, då det gäller deras barns väl.

När folkskolorna under mitten av förra århundradet infördes i vårt land, utförde landets prästerskap ett intensivt upplysningsarbete för skolornas räkning. Och utan detta upplysningsarbete hade folkundervisningen icke stått på den ståndpunkt där den nu står. Men det ser ut som om folkskolans vänner nu för tiden icke skulle kunna i lika hög grad påräkna prästernas intresserade stöd för skolväsendets uppräckning, många hedrande undantag att förtiga. Och under dessa förhållanden är det icke säkert att ens inspektörernas arbete räcker till för det erforderliga upplysningsarbetet. För övrigt finnes oss veterligen i inspektörsinstruktionen intet, som ålägger inspektören att göra sig så mycken möda, som vad den sistnämnde inspektören gjorde vid den omtalade skolstrejken. Han kunde helt enkelt, som skedde i det förstnämnda fallet, låtit saken bero.

Inom Sveriges allmänna lärarförening har uttalats önskan om åstadkommande av föreläsningar och utgivande av skrifter till upplysning i folkskolefrågan, där så särskilt behöves. Men föreningen har av brist på medel hittills ej kunnat sätta denna plan i verket. Om staten ställde ett litet belopp till föreningens förfogande för ändamålet, skulle därmed icke litet kunna uträttas. Naturligtvis vore det också tänkbart, att staten själv ordnade denna upplysningsverksamhet.

Men upplysning är icke alltid nog. Strängare villkor för erhållande av statsbidrag torde behöva stipuleras för sådana fall, där vederbörande skoldistrikt kunna, men icke vilja göra sin plikt mot det växande släktet.

Likaledes borde något göras för förbättrande av skolgången. Ett folkskolläramöte i Lund behandlade den frågan och uttalade sig för bestämmande av böter för skolförsummelser. För vår del finna vi denna tanke, ehuru den är realiserad i utlandet, föga tilltalande, och anse att den utredning, som vi här ifrågasätta, bör gå ut på att finna möjlighet till att göra de ganska stränga bestämmelser, vi redan ha, fullt effektiva.

Av vad vi nu anfört torde framgå, att åtgärder till upphjälpande av vårt folkskoleväsen på landsbygden äro synnerligen av behovet påkallade, men att frågan härom är ganska komplicerad och svårlöst och därför i behov av grundlig utredning. Vi våga därför föreslå,

att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t måtte taga i övervägande,

vad som från statens sida kan göras för förbättring
av folkskoleväsendet på landsbygden.

Stockholm den 5 februari 1914.

Harald Hallén.

Nils Helger.

I motionens syfte instämma:

H. E. Nordström.

G. F. Lundgren.

N. A:son Berg.